

**Recenzja rozprawy doktorskiej
Anny Magdaleny Bernatowicz**

Praca z uczniem dyslektycznym na zajęciach z języka angielskiego

Rozprawa doktorska Anny Magdaleny Bernatowicz liczy 479 stron, z czego 436 przypada na tekst podstawowy, zaś pozostałe mieszczą bibliografię, aneks i streszczenie w języku angielskim.

Tekst podstawowy rozprawy składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, z których dwa pierwsze prezentują analizę teoretyczną prezentowanego tematu, zaś kolejne dwa stanowią opis i analizę badań empirycznych oraz zakończenia.

We wstępie Autorka przedstawiła sięgającą drugiej połowy XIX wieku światową historię badań nad dysleksją oraz przegląd polskich badań, które rozpoczęły się w latach 60. ubiegłego wieku.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Uczeń dyslektyczny. Specyficzne trudności w uczeniu się* przeprowadzona została szczegółowa analiza dysleksji, omówione jej definicje, przyczyny, rodzaje oraz problemy wynikające z dysfunkcji z nią związanych. Zwrócono uwagę na niejednorodność omawianego zjawiska i związaną z tym dużą różnorodność symptomów oraz możliwość współwystępowania u osób dyslektycznych różnych zaburzeń psychicznych i emocjonalnych.

Opisując przyczyny dysleksji Autorka rozprawy zwróciła uwagę na ich związek ze zmianami centralnego układu nerwowego, które mogą mieć podłoże genetyczne i przejawiać się zwiększoną aktywnością w pewnych częściach mózgu, bądź deficytem w ich działaniu lub uszkodzeniami mózgu. Zrozumienie dysleksji utrudnia fakt, że w jej przypadku naruszeniu ulega zazwyczaj wiele struktur mózgowych, co może prowadzić do zaburzeń w percepcji słuchowej, wzrokowej, wzrokowo-słuchowej i zaburzeń motorycznych.

Doktorantka wskazała na konieczność szybkiego wykrywania zaburzeń o charakterze dyslektycznym, i podejmowania terapii, nazwała poszczególne symptomy charakterystyczne dla dysleksji w poszczególnych okresach rozwojowych dziecka oparte na klasyfikacjach medycznych oraz kryteria, pozwalające odróżnić specyficzne zaburzenia uczenia się, czytania i pisania od zwykłych niepowodzeń szkolnych. Jest to szczególnie ważne w związku z tym, że wielość i złożoność symptomów utrudnia wczesną diagnozę i możliwość uczestnictwa w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych, w celu eliminacji bądź minimalizacji występujących symptomów. Autorka rozrawy przedstawiła także znaczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej w diagnozowaniu dysfunkcji dyslektycznych, określaniu zaleceń dla szkoły oraz środowiska rodzinnego dyslektyka, omówiła możliwości podejmowania zorganizowanych działań terapeutycznych oraz funkcjonowanie systemu pomocy terapeutycznej w Polsce. Opisała także zasady pracy z uczniem dyslektycznym i postępowania w przypadku istnienia innych zaburzeń towarzyszących dysleksji.

W rozdziale drugim pt. *Podstawowe aspekty metodyki nauczania języków obcych dyslektyków* Autorka przedstawiła wskazówki dla nauczycieli, dotyczące możliwości pracy z uczniami dyslektycznymi. Zwróciła uwagę na związaną z różnicami w obserwowanych dysfunkcjach konieczność indywidualizacji wymagań oraz stosowania metod kompensujących deficyty uczniów i neutralizujących ich negatywne emocje oraz technik stymulacji wielozmysłowej i map myśli, pozwalających motywować uczniów i oddziaływać na ich wyobraźnię. Zauważyła także potrzebę współpracy nauczycieli z rodzicami uczniów dyslektycznych.

W rozdziale tym zamieszczone zostały również propozycje ćwiczeń mających na celu wspomaganie uczniów w tworzeniu tekstów pisemnych oraz możliwość ograniczenia obserwowanych dysfunkcji poprzez wprowadzanie nowoczesnych technologii stwarzających możliwość wielozmysłowej stymulacji uczniów w procesie przyswajania poszczególnych sprawności językowych. Wymienione i opisane w tej części pracy, zaczerpnięte z różnych źródeł liczne propozycje ćwiczeń mogą znaleźć zastosowanie w pracy z dyslektykami, przyczyniając się do zwiększenia efektywności kształtowania sprawności czytania i pisania, rozumienia mowy ze słuchu, rozumienia czytanego tekstu i mówienia, wzbogacania leksykonu ucznia, przyswajania zasad gramatyki, ortografii oraz relacji czasowo-przestrzennych.

Na końcu rozdziału znajdujemy również informacje dotyczące praw i obowiązków uczniów dyslektycznych zgodne z odpowiednimi rozporządzeniami Ministerstwa Edukacji

Narodowej oraz obowiązujące zasady oceniania i przeprowadzania egzaminów pisemnych uczniów dyslektycznych.

W rozdziale trzecim *Metodologia badań* zaprezentowana została problematyka badań, sformułowane problemy badawcze, opisane techniki badawcze, organizacja badań oraz sposób opracowania ich wyników.

W badaniach prowadzonych przez Autorkę rozprawy uczestniczyło 34 uczniów szczecińskich szkół z różnych poziomów edukacyjnych – od szkół podstawowych, poprzez gimnazjalne, do ponadgimnazjalnych, w łącznym okresie czasu dziesięciu lat, zaś w przypadku poszczególnych uczniów – od pół roku do trzech lat.

Analizując przypadki dysleksji Autorka nie odnotowała ani jednego przypadku niskiej sprawności intelektualnej. W grupie badanych uczniów piętnastu wykazało przeciętny poziom możliwości intelektualnych, czterech uczniów – wyższy niż przeciętny, dobrą sprawność intelektualną i wysoki poziom inteligencji wykazało jedenastu uczniów, zaś bardzo wysoki – czterech. Przeprowadzone badania potwierdzają więc teoretyczne rozważania dotyczące poziomu rozwoju intelektualnego dyslektyków, którzy w porównaniu z innymi uczniami nie wykazują deficytów intelektualnych. Istniejące dysfunkcje sprawiają jednak, że dyslektycy borykają się z wieloma trudnościami, które zostały szczegółowo przedstawione w opisie badanych przypadków.

Rozdział czwarty *Diagnozowanie ucznia dyslektycznego na zajęciach z języka obcego. Ćwiczenia wspomagające pracę z dyslektykiem. Studium przypadku* prezentuje wyniki przeprowadzonych badań oraz propozycje pracy z uczniem dyslektycznym na lekcji języka angielskiego.

Analiza poszczególnych przypadków dysleksji oraz związanych z nią dysfunkcji zawiera dokładny opis i analizę badanego zjawiska. Został zebrany i opracowany bogaty materiał badawczy, pozwalający na poznanie indywidualnych przypadków dysfunkcji w badanej próbie.

Charakterystyka poszczególnych uczniów poddanych badaniu zawiera podstawowe informacje o uczniu, opinię i zalecenia poradni psychologiczno-pedagogicznej, opinię nauczyciela języka angielskiego oraz jakościową i ilościową analizę błędów uczniowskich związanych z omawianym zjawiskiem. Zamieszczone zostały również indywidualnie dobrane ćwiczenia proponowane każdemu z badanych uczniów w celu ograniczenia lub eliminacji trudności w uczeniu się. Uzyskane wyniki badań zostały omówione, podsumowane i przedstawione w formie wykresów i tabel.

W zakończeniu zostały zamieszczone wnioski z badań oraz refleksje na temat pracy z uczniem dyslektycznym. Zwrócono uwagę na konieczność systematycznej pracy w ramach zajęć korekcyjno-kompensacyjnych oraz stosowania ćwiczeń oraz gier i zabaw językowych podczas zajęć z języka angielskiego.

Pracę kończy obszerna bibliografia zawierająca pozycje w języku polskim i angielskim oraz Aneks, w którym umieszczone zostały formularze testów wykorzystane w przeprowadzonym badaniu.

Przechodząc do uwag oceniających cały tekst, należy podkreślić, że prezentowana rozprawa przybliży bardzo złożony problem, który dotychczas nie został dostatecznie opracowany, zwłaszcza w odniesieniu do nauczania języków obcych. Istnieje, więc potrzeba kontynuacji badań omawianego zjawiska zarówno z punktu widzenia fizjologii, psychologii, jak również glottodydaktyki.

Heterogeniczny charakter dysleksji wpływa z jednej strony na potrzebę indywidualnego podejścia do każdego ucznia z jej objawami, z drugiej zaś – na konieczność analizy i interpretacji złożoności badanego zjawiska i przejawów obserwowanych dysfunkcji w kontekście oddziaływań środowiska szkolnego i otoczenia. Podejście takie reprezentuje Autorka w ocenianej rozprawie. Jej wieloletnia praca w zawodzie nauczyciela języka angielskiego pozwoliła na zgromadzenie obszernego materiału badawczego, zaś szczegółowa analiza literatury w języku polskim i angielskim, dotyczącej specyficznych trudności związanych z czytaniem i pisanem wpłynęła na poprawną organizację badań. Wartość przedstawionych w rozprawie badań, wiarygodność ich wyników i prezentowanych wniosków zwiększa fakt, że zostały one przeprowadzone i przeanalizowane w całości przez jednego badacza – Autorkę rozprawy.

Obrana metoda badawcza – wielokrotne studium przypadku – pozwoliła we właściwy sposób przedstawić dysleksję oraz towarzyszące jej dysfunkcje w badanej grupie. Opis i analiza określonych zmiennych i uwarunkowań dysleksji są wyczerpujące i zostały właściwie przeprowadzone, potwierdzając nietypowość badanego zjawiska. Rozdział poświęcony badaniom oraz przedstawione w zakończeniu wnioski i postulaty dotyczące pracy z uczniem ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się czytania i pisania są, moim zdaniem, szczególnie cenne, zaś przedstawione propozycje ćwiczeń dostosowane do indywidualnych potrzeb uczniów dyslektycznych wskazują na potrzebę modyfikacji stosowanych form pracy.

Rozprawa doktorska Anny Magdaleny Bernatowicz wskazuje, że ciągle jeszcze wiele osób, w tym także nauczycieli, nie rozumie w pełni, czym jest dysleksja i jak pracować z

dyslektykami w szkole. Bagatelizowanie symptomów i brak wczesnego rozpoznania istniejących dysfunkcji pozbawia uczniów szansy na normalny rozwój, zaś niedostosowanie metod i technik pracy oraz wykorzystywanych w praktyce szkolnej ćwiczeń do możliwości uczniów dyslektycznych powoduje, że nauka sprawia im znaczne trudności. Obserwujemy je z dużym nasileniem w nauce języków obcych. Przedstawione w ocenianej rozprawie doktorskiej indywidualne przypadki zaburzeń u osób dyslektycznych pozwalają na lepsze rozumienie omawianego problemu. Pomocne dla nauczycieli języka angielskiego w pracy z uczniami z dysleksją będą zapewne liczne ćwiczenia, zamieszczone na stronach 79–147, które pochodzą z prac różnych autorów. Ich duża ilość zapewne wpłynęła na to, że Autorka rozprawy nie zaprezentowała własnych propozycji, choć niewątpliwie w trakcie długoletniej pracy dydaktycznej takie ćwiczenia powstały.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska świadczy o opanowaniu przez Doktorantkę warsztatu naukowego. Autorka rozprawy wykazała swą naukową dojrzałość, prawidłowo metodologicznie i merytorycznie organizując i prowadząc badania empiryczne. Praktyka dydaktyczna pozwoliła zweryfikować skuteczność technik pracy z uczniem dyslektycznym i przedstawić je w formie propozycji ćwiczeń do zastosowania przez nauczycieli języka angielskiego. Wpłynęło to na poszerzenie istniejącej wiedzy z zakresu omawianej problematyki i możliwość doskonalenia warsztatu pracy nauczycieli.

Na uwagę zasługuje również przejrzysta struktura pracy oraz poprawność redakcyjno-edytorska. Zdarzają się usterki stylistyczne, interpunkcyjne i literowe, niemniej jednak jest ich niewiele i nie umniejszają one wartości przedstawionej do recenzji rozprawy.

W tekście rozprawy zauważyłam niewielkie uchybienia:

- W bibliografii zostały pominięte źródła internetowe, do których odwołania odnajdujemy w tekście rozprawy w przypisach dolnych.

- W rozdziale czwartym, nazywając prace o charakterze pisemnym, jako przykład wypracowań zostały wymienione różne formy prac pisemnych, których nie możemy nazwać wypracowaniami, np. dialogi, zaproszenia, listy motywacyjne.

Wniosek końcowy.

Oceniana praca stanowi oryginalny wkład zarówno do teorii, jak i praktyki glottodydaktycznej, a swym zakresem tematycznym otwiera drogę do dalszych badań w tym zakresie. Z uznaniem należy podkreślić dużą wiedzę Autorki odnoszącą się do omawianej problematyki, o czym świadczy również bogactwo przytoczonych źródeł. Przedstawione w niniejszej recenzji niewielkie uchybienia nie podważają wysokiej oceny rozprawy

doktorskiej, która spełnia – tak pod względem merytorycznym jak i formalnym – wymogi, jakie stawia Ustawa o Stopniach i Tytule Naukowym i w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie jej Autorki – Anny Magdaleny Bernatowicz – do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ewa Dźwierzyńska

Rzeszów 26.07.2017

dr hab. Ewa Dźwierzyńska, prof. UR